די גאָלדענע קייט

פֿערטליאָר-שריפֿט פֿאַר ליטעראַטור
און געזעלשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען

108

אַרויסגעגעבן פֿון ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישׂראל
תל-אָבֿיבֿ

1982

יצחק יאַנאַסאָוויטש / חולון

ק. צעטניק און דער אױשװיץ־פּלאַנעט

„ק. צעטניק" איז דער פּסעװדאָנים פֿון אַ שרײַבער, װאָס האָט אָנגעהױבן שאַפֿן אין די דרײַסיקער יאָרן, ערבֿ דער צװײטער װעלט־מלחמה, און האָט שױן דעמאָלט געצױגן אױף זיך די אױפֿמערקזאַמקײט אין די ליטעראַרישע קרײַזן. אױב איך האָב נישט קײן טעות, האָט ער געהערט צו דעם אָרטאָדאָקסישן שרײַבערקרײַז אין לאָדזש, װאָס זײַנע טאָנגעבערס זענען געװען נטע בערלינער און אליעזר גרשון פֿרידענזאָן.

ק. צעטניק — דער פּסעװדאָנים אַלײן דערצײלט שױן װעגן דעם כאַראַקטער און דער טעמאַטיק פֿון זײַן שרײַבן. און באמת: אין אַלע זײַנע װערק מאָלט ער און באַשרײַבט די געטאָס און לאַגערן, װוּ די נאַציס האָבן אין שװידער־יסורים און אין הונגערפּײַן אומגעבראַכט די גרעסטע צאָל פֿון די זעקס מיליאָן ייִדן אין אײראָפּע.

כּדאַי צו באַמערקן, אַז ק. צעטניקס ביכער זענען איבערגעזעצט געװאָרן אין אַ סך שפּראַכן און מען האָט װעגן זײ געשריבן מיט כּפֿול־שמונהדיקע סופּערלאַטיװן. פֿון דעסטװעגן איז ער סײַ אין דער ייִדישער סײַ אין דער העברעיִשער ליטעראַטור עפּעס װי מן־הצד, און ער פֿאַרנעמט נישט דאָס אָרט װאָס אים קומט, װעדליק זײַן טאַלאַנט און זײַנע ליטעראַרישע דערגרײכונגען.

דער אמת איז, אַז בײַ זײַן אָן־ספֿקדיקער באַרימטקײט אין דער נישט־ייִדישער װעלט װערט ער אין די ייִדישע קרײַזן װײניציק דערמאָנט און צו מאָל אױך פֿאַרשװיגן, װען עס רעדט זיך װעגן שרײַבערס װאָס זײער טעמאַטיק איז דער חורבן.

דער נאָמען פֿון ק. צעטניק איז אײַנגעהילט אין אַ שלײער פֿון סוד. ער אַלײן װײַזט זיך װײניציק אין דער עפֿנטלעכקײט און מע װײס כּמעט גאָרנישט װעגן זײַן לעבן ביז אױשװיץ. מע װײס אַפֿילו נישט אױף זיכער, אין װאָסער שפּראַך ער שרײַבט — אין עבֿרית צי אין ייִדיש. אײניקע זאָגן, אַז ער שרײַבט אין ייִדיש און זעצט זיך אַלײן איבער אין עבֿרית און אַנדערע האַלטן, אַז ער איז אַ צװײשפּראַכיקער שרײַבער. דער ספֿק און דער סוד אַרום דעם ענין איז גורם דערצו אַז מע זאָל אים „פֿאַרגעסן" דאָרט װוּ ער האָט בפֿירוש פֿאַרדינט געדענקט צו װערן, װי למשל בײַם אױסטײלן ליטעראַרישע פּרעמיעס, װאָס עס באַקומען אָפּט אַזעלכע, װאָס דערגרײכן נישט לקרסוליו... (ער האָט נאָך ביז הײַנט נישט באַקומען די מאַנגער־פּרעמיע).

אין דער חורבן־ליטעראַטור פֿאַרנעמט ק. צעטניק בלי־ספֿק אַ װיכטיקע און ביז גאָר אײגן־מיניקע פּאָזיציע. זײַנע װערק זענען אי אױטענטישע דאָקומענטן פֿון דער גרױלצײַט און אי קינסטלערישע געמעלן, װאָס טרײסלען אונדז אױף מיט זײער געשטאַלטיקונגס־קראַפֿט. פֿון אָט דעם קוקפּונקט האָט אַ באַזונדערן װערט זײַן בוך דאָס הױז פֿון די ליאַלקעס, װאָס איז אױך אַרױס אין אַ סך איבערזעצונגען, און מ׳האָט דערװעגן געשריבן אַז דאָס איז דאָס בוך פֿון יאָרהונדערט.

בעת זײַן עדות־זאָגן אויפֿן אײַכמאַן־פּראָצעס אין ירושלים, האָט ק. צעטניק גערעדט וועגן דעם אוישוויץ־פּלאַנעט וואָס די נאַציס האָבן געשאַפֿן אין האַרץ פֿון מיזרח־אייראָפּע. אוישוויץ איז פֿאַר אים אַ פּלאַנעט, ווײַל עס שטעלט מיט זיך פֿאָר אַ באַזונדערע וועלט, אויף וועלכער עס הערשן באַזונדערע געזעצן און באַזונדערע פֿאַרהעלטענישן. און ער באַמיט זיך טאַקע אין אַלע זײַנע ווערק צו אַנטפּלעקן דאָס באַזונדערע פֿון דעם אוישוויץ־פּלאַנעט און דאָס גרוילינקע אין אים.

יאָ, אוישוויץ איז אַ גיהנום, אָבער אַ גיהנום וואָס מיר האָבן זיך ביז איצט נישט פֿאָרגעשטעלט אַפֿילו אין אונדזערע קאָשמאַריקסטע חלומות. אַ טעות איז צו פֿאַרגלײַכן אוישוויץ מיט סדום. דאָס איז נישט קיין טויזנטפֿאַכיק פֿאַרגרעסערטער סדום. אוישוויץ איז אַ גאַנץ נײַע קוואַליטעט פֿון רישעות־פּאָטענץ, און דאָס גרוילינקסטע איז, וואָס אוישוויץ איז אפֿשר אין אַ באַשטימטן זינען ערשטמאָליק, אָבער בשום־אופֿן נישט איינמאָליק. און פֿאַר דעם וואָרנט אונדז ק. צעטניק אין אַלע זײַנע ביכער וואָס זענען געהייליקט דעם חורבן פֿון אייראָפּעיִשן ייִדנטום.

ווען ער רעדט וועגן דעם אוישוויץ־פּלאַנעט, רעדט ער נישט בלויז וועגן דעם קאָנקרעטן טויטן־לאַגער אין גרויליקן שאָטן פֿון די קרעמאַטאָריע־קוימענס, וואָס שפּײַען צו די הימלען דעם רויך פֿון פֿאַרברענטע ייִדן. דער אוישוויץ־פּלאַנעט איז דער סימבאָל און סינאָנים פֿון אַלע מאָרדפֿאַבריקן וואָס דער נאַציזם האָט פֿאַרזייט אויף דער אייראָפּעיִשער ערד. בעת ק. צעטניק באַשרײַבט די רעאַליטעט און דעם קאָשמאַר פֿון אוישוויץ, זעען מיר פֿאַר זיך, לעבן מיר איבער איינצײַטיק די רעאַליטעט פֿון בערגען־בעלזען, מײַדאַנעק, טרעבלינקע, בעלזשעץ און זייער גלײַכן.

אין זײַנע ווערק געפֿינען מיר אויך די יסורי־מוות פֿון די ייִדן אין די געטאָס, איידער זיי זענען געבראַכט געוואָרן אין די פֿאַרשיידענע אוישוויצעס. באַזונדערש קומט דאָס צום אויסדרוק אין זײַנע ביכער דער זייגער וואָס איבערן קאָפּ און דאָס הויז פֿון די ליאַלקעס.

◉

אין ייִדיש האָבן מיר געהאַט בלויז צוויי פֿון די פֿיר ביכער וואָס ק. צעטניק האָט אַרויסגעגעבן אין עבֿרית: דער זייגער וואָס איבערן קאָפּ און דאָס הויז פֿון די ליאַלקעס. איצט איז צוגעקומען אַ דריט בוך — די שבֿועה,* וואָס איז כּולל קאַפּיטלעך פֿון בוך מען האָט מיך גערופֿן פּיפּל, ווי אויך אַ ריי פֿאַרצייכענונגען פֿון מחבר, נאָך דעם ווי ער איז באַפֿרײַט געוואָרן פֿון אוישוויץ און איז מיט דער „בריחה" אַוועק קיין ארץ־ישׂראל.

די ווערק פֿון ק. צעטניק לאָזן זיך כאַראַקטעריזירן דערמיט, וואָס פֿון איין זײַט זענען זיי באַגלייבטע גבֿית־עדות וועגן די גרויל־מעשׂים וואָס די נאַציס האָבן געטאָן אין די געטאָס און לאַגערן און פֿון דער צווייטער זײַט אַנטפּלעקן זיי אויך דעם פּסיכישן מעכאַניזם סײַ פֿון מערדער סײַ פֿון קרבן. אַוודאי האָבן מיר דאָ נישט צו טאָן מיט קיין ליטעראַרישער פֿיקציע און מיר ווייסן, אַז דער מחבר האָט דאָ נישט פֿרײַ געלאָזט זײַן פֿאַנטאַזיע, נײַערט זיך געהאַלטן שטרענג אין דער רעאַליטעט, אין דעם וואָס איז פֿאַקטיש פֿאָרגעקומען פֿאַר זײַנע אויגן. פֿון דעסטוועגן איז דווקא אָט די צווייטע אייגנשאַפֿט גורם, אַז זײַן רעאַליסטישע פֿאַקטאָגראַפֿיע זאָל ווערן אמתע קונסט און זאָל אויף אונדז ווירקן ווי אמתע קונסט. פֿאַראַן אַ סך גבֿית־עדות וועגן חורבן,

* ק. צעטניק: די שבֿועה, פֿאַרלאַג י. ל. פּרץ, תּל־אָבֿיבֿ תשמ"ב — 1982.

ווי מיר הערן דאָס קול פֿון דערציילער, וועלכער איז דער אני הגבֿר, וואָס האָט אַלץ אַליין איבערגעלעבט. אין ק. צעטניקס חורבן־ביכער הערן מיר נישט בלויז, נאָר מיר זעען אַלץ וואָס דער שרײַבער דערציילט, מיר לעבן אַלץ מיט אים איבער, אַרײַנגעצויגענע און אויפֿגעשוידערטע פֿונעם דערציילטן. דאָס איז דער כּוח פֿון קונסט, וואָס ווירקט אויף אונדז נישט בלויז מיט אירע נאַראַטאָרישע רעלאַציעס, נײַערט אויך מיטן כּוח פֿון אויפֿלעבן און ווײַזן דאָס וואָס דער שרײַבער וויל אַז מיר זאָלן זען. ווייסן מיר דאָך פֿונעם אַלטן כּלל: אין דומה ראיה לשמיעה.

ווען נתן־נטע האַנאָווער האָט אין זײַן כראָניק יוון מצולה באַשריבן די שחיטות פֿון די כמעלניצקי־מערדערס, האָט ער באַמערקט, אַז נישט אַלע מעשׂים זייערע פֿאַרשרײַבט ער, ווײַל ער וויל נישט פֿאַרשעמען דעם מענטשלעכן מין... דער כראָניקער פֿון היטלערס מערדערײַען האָט נישט געקענט פֿאַרשווײַגן די מעשׂים פֿון די נאַציס, מחמת דאָ איז דער עיקר געגאַנגען אין דערווײַזן, אין וואָרענען צו וואָס דער מענטשלעכער מין קען דערגיין. ק. צעטניק האָט אין זײַנע ווערק זיך געשטעלט פֿאַר אַ ציל צו ווײַזן דעם מענטש אַזוי ווי ער איז, ווי טיף ער קען אין באַשטימטע באַדינגונגען פֿאַלן. דאָס איז חל אויפֿן מערדער און דאָס איז אויך חל אויפֿן קרבן. ק. צעטניק איז נישט קיין גרויסער אָפּטימיסט וואָס שייך דעם בן־אָדם בכלל, אָבער ער אַנטפּלעקט דעם מענטש אין די שוידער־באַדינגונגען פֿון טויט און הונגער, אָן אַ סאַדיסטישער שאָדנפֿרייד. ער אַנטפּלעקט דעם מענטש אין זײַן מהות, אָבער ער האָט נישט קיין הנאה פֿון זײַנע מאָראַלישע דורכפֿאַלן, ווי דאָס איז איצט אין דער מאָדע בײַ אַ סך שרײַבערס אין דער וועלט־ליטעראַטור און אויך בײַ באַשטימטע יונגע שרײַבערס אין ישׂראל.

די חורבן־תּקופֿה האָט געגעבן דעם ייִדישן שרײַבער די מעגלעכקייט אַרײַנצוקוקן אין דער טיף פֿון דער מענטשלעכער נשמה און צו דערזען דאָרטן דאָס, וואָס איז בײַ נאָרמאַלע באַדינגונגען פֿאַרהאַנגען מיט אַ טונקעלן שלייער. דער חורבן מיט זײַנע שטענדיקע נסיונות האָט אויפֿגעדעקט דאָס, וואָס איז דעם מענטש געווען פֿאַרבאָרגן וועגן זיך אַליין. מיר האָבן מיט אַ מאָל דערזען אין זיך און אַרום זיך, וואָס מיר האָבן קיין מאָל נישט חושד געווען אַז עס עקסיסטירט אין אונדז. דאָס דערקלערט פֿאַר וואָס מיר האָבן אָפּט זיך אויפֿגעפֿירט לגבי אונדזער אַרום אויף אַזאַ אופֿן, ווי מיר וואָלטן קיין מאָל נישט געגלייבט אַז מיר זענען פֿעיִק זיך אויפֿצופֿירן.

◉

אפֿשר נאָך מער ווי דעם נאַצישן מערדער, האָט ק. צעטניק דורכגעלויכטן מיט זײַן שרײַבערישן דערקענטעניש־ליכט דעם ייִדישן קרבן. ער האָט געזען דעם ייִד אין לאַגער און ער האָט זיך אָפּגעגעבן אַ דין־וחשבון וועגן דער פֿאַרוואַנדלונג וואָס אָט דער קרבן האָט דורכגעמאַכט אין די באַדינגונגען פֿון תּמיד לאָקערנדיקן טויט און תּמיד פּײַניקנדיקן הונגער. ער האָט אָבער שטענדיק געוווסט און געדענקט דעם אונטערשייד צווישן דעם מערדער — דעם דײַטשן נאַצי — און דעם קרבן — דעם געפּײַניקטן ייִד. דער ערשטער איז געוואָרן אַ מערדער וועדליק זײַן אייגענער בחירה, בעת דער צווייטער — דער ייִדישער קרבן — איז געפֿאַלן פֿון דער מדרגה, אַ געשטויסענער דורך די חיישע באַדינגונגען וואָס דער נאַציזם האָט געשאַפֿן.

איז טאַקע אמת, אַז אין ק. צעטניקס אוישוויץ־פּלאַנעט טרעפֿט מען אַ סך ייִדן וואָס זענען אָפּשטויסנדיק אין זייער חייִשן אַראָפּפֿאַל, אָבער עס איז אויך אמת, אַז ווײַזנדיק אָט די געפֿאַלענע קאַפּאָס, שטובעלטסטע וכדומה, פֿאַרגעסט דער שרײַבער

קיין מאָל נישט, און לאָזט אונדז נישט פֿאַרגעסן, אַז די שולדיקע זענען די דײַטשן, װעלכע האָבן געמאַכט פֿונעם לעבן אַ דזשונגל און פֿאַרװאַנדלט אין חיות מענטשן, װאָס װען נישט דער חיִשער נאַצי־דזשונגל אין װעלכן מען האָט זיי אַרײַנגעטריבן, װאָלטן זיי געװען און געבליבן מענטשן.

ק. צעטניק האָט װעגן זיך געזאָגט, אַז ער איז נישט מער װי דער כראָניקער פֿון אױשװיץ־פּלאַנעט און ער האָט אונטערגעשטראָכן, אַז ער האַלט זיך נישט פֿאַר קיין שרײַבער. דער אמת איז אָבער, אַז ער איז דווקא יאָ אַ שרײַבער, דווקא יאָ אַ קינסטלער, און מע מוז באַטאָנען, אַז דווקא דאָס קינסטלערישע אין אים מאַכט זײַן כראָניק װאָגיקער, װערטיקער און דױערנדיקער.

דאָס געזאָגטע װערט בולט באַשטעטיקט דורך דער ערשטער דערציילונג אין בוך די שבֿועה. די דערציילונג הייסט „מאָניש" און זי באַשרײַבט אַ טראַגישן מאָמענט אין לעבן פֿון דעם עלף־יאָריקן פּיפּל, װאָס איז שוין געװען דער געליבטער פֿון אַלע קאַפּאָס און לאַגער־עלטסטע און איז אַרױסגעשטויסן געװאָרן פֿון זײַן לעצטער פּערװערסער פלגש־פּאָזיציע דורך די ייִנגערע פּיפּלס. ער איז אַלט אין גאַנצן עלף יאָר; שטאַמט פֿון אַ גוטער היים, װוּ ער איז געװען אַ געצערטלט קינד, אַרומגערינגלט מיט ליבשאַפֿט. נאָך דעם װי מען האָט אים אין אױשװיץ אָפּגעטיילט פֿון זײַן פֿאָטער, און יענער איז אַװעק אין גאַזקאַמער און קרעמאַטאָריע, הייבט מאָניש אָן זײַן װעג װי אַ פּיפּל. ער גייט פֿון האַנט צו האַנט און מע רופֿט אים „די אַלטע זונה". ביז עס קומט אַ מאָמענט, „װען ער בלײַבט אָן אַ פֿונקציע" און אָן אַן איבעריקער פּאָרציע ברויט צו שטילן דעם הונגער, װאָס איז אין לאַגער גרעסער און שאַרפֿער װי אומעטום.

ק. צעטניק באַשרײַבט אַ סצענע, װי אַזוי די מלאכי־חבלה פֿון לאַגער האָבן גענומען אַ יונגן פּיפּל, װאָס איז אַרײַנגעפֿאַלן אין אומחן בײַ דעם לאַגער־עלטסטן װעלכן ער האָט געדינט, און יענער האָט אים צװישן „אַ יאָ און אַ ניין" דערשטיקט. זיי האָבן זײַן גוף צעשניטן אין קליינע פֿליישפּאָרציעס און זיי דערנאָך פֿאַרקויפֿט די הונגעריקע קאַצעט־ניקעס פֿאַר גאָלד און אַנדערע װערטזאַכן.

װען ק. צעטניק װאָלט נישט געװען קיין קינסטלער, װען ער װאָלט נישט געמאָלן דאָס געשעעניש מיט קינסטלערישע מיטלען, װאָלטן מיר קיין מאָל נישט געגלייבט אַז אַזעלכעס האָט געקאָנט געשען. ס'װאָלט אױסגעזען װי אַ קרענקלעכע פֿאַנטאַזיע אין מוח פֿון אַ משוגענעם. דווקא דערפֿאַר װײַל ער באַניצט אין דער דאָזיקער באַשרײַבונג די מיטלען פֿון הויך־קינסטלערישער געשטאַלטיקונג גלייבן מיר אין דעם װאָס ער דערציילט. װאָלט ק. צעטניק געװען בלויז אַ כראָניקער און נישט קיין קינסטלער, װאָלטן מיר אָט די גרוילסצענע נישט געזען פֿאַר די אויגן און מיר װאָלטן נישט געגלייבט, אַז אַזעלכעס האָט געקאָנט געשען.

אין זײַנע װערק װײַזט ער דעם מענטש אי װי ער איז און אי װאָס ער קען װערן, אָדער עס קען פֿון אים װערן. דער אױשװיץ־פּלאַנעט איז מחייבֿ דערצו, אַז דער מענטש זאָל אַראָפּפֿאַלן פֿון אַלע זײַנע מענטשלעכע מדרגות און זאָל אַרײַנגעשלײַדערט װערן אין תּהום פֿון אינסטינקטן, װאָס װילן נישט װיסן פֿון קיין שום מענטשלעכע צוריקהאַל־טונגען און מאָראַלישע פֿאַרבאָטן. ס'װאָלט געװען נאַריש נישט צו אָנערקענען דעם דאָזיקן פֿאַקט און ס'װאָלט געװען פֿאַלש אים צו פֿאַרלייקענען. אונדזערע חכמים האָבן געטענהט, אַז אַ מענטש דאַרף שטענדיק האָבן פֿאַר די אויגן דעם יום־המיתה, און דאָס װעט אים ברענגען דערצו, אַז ער זאָל נישט טאָן קיין עבֿירות, אַז ער זאָל נישט נאָכגעבן

דעם יצר־הרע וועלכער רייצט אים ער זאָל לעבן לויט זײַנע אינסטינקטן און פֿאָדערט ער זאָל זיך נישט רעכענען מיט קיינעם פֿון זײַן אַרומיקער סבֿיבֿה. אַ פֿאַקט איז, אַז אונדזערע חכמים, זכרונם לברכה, האָבן נישט געוווּסט, אַז דווקא דעמאָלט ווען אַ מענטש לעבט אין באַדינגונגען אין וועלכע דער טויט שטייט תּמיד פֿאַר די אויגן, דווקא דעמאָלט פֿאַרלירט ער דעם מאָראַלישן קאָמפּאַס, דווקא דעמאָלט פֿאַרלירט ער דעם כּוח פֿון מאָראַלישן ווידערשטאַנד און ער ווערט פֿעיִק צו טאָן דאָס ערגסטע, כּדי צו באַפֿרידיקן זײַנע אינסטינקטן, ווער שמועסט נאָך כּדי אויפֿצוהאַלטן זײַן לעבן. דעם דאָזיקן אמת האָט ק. צעטניק דערזען אין דעם אוישוויץ־פּלאַנעט און דעם דאָזיקן אמת האָט ער אַנטפּלעקט אין זײַנע ווערק.

◉

דאָך האָט ער אין זײַן שרײַבן קיין מאָל נישט פֿאַרווישט די גרענעץ צווישן מערדער און קרבן. פֿון דעם וואָס ער מאָלט און דערציילט ווערט אונדז קלאָר ווער עס איז שולדיק דערין, וואָס גרויסע מענטשן־מאַסן זענען געפֿאַלן אין תּהום פֿון רישעות און חיישקייט. ער לייקנט טאַקע נישט אַז צווישן די קרבנות זענען געווען געפֿאַלענע, אָבער דער גורם פֿון זייער פֿאַלן איז געווען דער אוישוויץ־פּלאַנעט און דער וואָס האָט אים געשאַפֿן — דער דײַטש, דער נאַצי, דער היטלעריסט.

פֿאַראַן אַפֿילו מאָמענטן, ווען דער שטרענג־רעאַליסטישער באַשרײַבער פֿון דעם חורבן דערזעט פּלוצעם אין דער אַרומיקער פֿינצטערניש פֿון דזשונגל אַ ליכט, וואָס בליצט אויף מיט הויכער מענטשלעכקייט. אין דער דערציילונג „חיים־ייִדל״, באַשרײַבט ק. צעטניק אַ ייִד אין אוישוויץ־לאַגער, וואָס וויל זיך ראַטעווען פֿון זיכערן טויט. אָבער נאָך דעם ווי ער דערגרייכט שוין וואָס ער האָט געוואָלט און ער פּועלט שוין אויס ער זאָל טעגלעך קריגן נאָך אַ זופּ, אַחוץ דער וואָס ער באַקומט, (דאָס מיינט ער זאָל אויף גאַנצע הונדערט פּראָצענט פֿאַרגרעסערן זײַנע שאַנסן נישט צו שטאַרבן ווי אַ מוזלמאַן פֿון הונגער), נעמט ער גאָר און שטעלט אײַן זײַן דערגרייכטע פּאָזיציע און זײַן לעבן און ער גנבֿעט אַ טעפּעלע זיסן מאַרמעלאַד פֿאַר דעם שילעוווער רבין, וואָס לײַדט פֿון אַ געפֿערלעכער הויטקרענק און וועדליק מע שמועסט, קאָן די דאָזיקע קרענק גע־היילט ווערן מיט זיסקייט. חיים־ייִדל, וואָס איז אָקערשט קאַפּאַבל געווען צו טאָן כּלערליי אַרבעטן, האָט זיך אויסגעשטעלט אויף חוזק און ווילדן געלעכטער פֿון די הערשנ־דיקע קאַפּאָס; ער קאָן נישט גובֿר זײַן אין זיך די מענטשלעכע נקודה וואָס פֿאָדערט פֿון אים ער זאָל העלפֿן דעם שילעוווער רבין, ווען יענער געפֿינט זיך נאָך אין אַ שווערערן מצבֿ פֿון אים. חיים־ייִדל גנבֿעט אַ טעפּעלע זיסן מאַרמעלאַד און מע כאַפּט אים בײַ דער גנבֿה. ער מעג דאַנקען גאָט, וואָס מע וואַרפֿט אים בלויז אַרויס פֿון דער שייל־שטוב און וואָס דורך דעם פֿאַרלירט ער די פּריווילעגיע צו נאָך אַ זופּ און צו אַ שטיקל רויער קאַרטאָפֿל, וואָס ער שלינגט אײַן פֿון צײַט צו צײַט, ווען קיינער זעט נישט. זײַן האָפֿענונג נישט אויסצוגיין ווי אַ מוזלמאַן פֿאַרשווינדט — און דאָס אַלץ טוט ער ווײַל ער וויל העלפֿן אַ צווייטן ייִד.

אויך דאָס געשעט אויפֿן אוישוויץ־פּלאַנעט. מאָניש, דער עלף־יאָריקער פּיפּל, וואָס מע רופֿט אים אין לאַגער „די אַלטע זונה״, ער, וואָס מוסרט חיים־ייִדלען, הלמאַי ער האָט אין אוישוויץ זיך געפּרוּווט פֿירן ווי אַ מענטש, אַפֿילו ער טראָגט אויך צו יעדן טאָג טיי דעם שילעוווער רבין, וואָס דערמאָנט אים זײַן היים, זײַן טאַטע און מאַמע; ק. צעטניק

דערציילט, אַז „מאַניש, דער אַלטער העפּטלינג אין לאַגער, דער אַלטער קאַצעטניק, האָט זיך פּלוצעם צעוויינט ווי אַן עלף־יאָריק יינגעלע”.

אין בוך די שבֿועה זענען אויך פֿאַראַן עטלעכע פֿאַרצייכענונגען פֿון דער צײַט ווען די לאַגערניקעס זענען באַפֿרײַט געוואָרן דורך די רוסן אָדער די אַלייִרטע. שפּעטער קומען אַ ריי בילדער וועגן דער „בריחה”, וואָס פֿירט אַריבער יונגע ייִדן פֿון אייראָפּע קיין ישראל. אויך אין די דאָזיקע פֿאַרצייכענונגען פֿילט מען, ווי עס ברענט נאָך אין מחברס האַרץ דאָס פֿאַרשלינגנדיקע פֿײַער פֿון אוישוויץ־מזבח. מע שפּירט אַז דער שרײַבער פֿון די דאָזיקע איבערלעבונגען ווערט נאָך געטראָגן פֿון טויטן ברעג צום ברעג פֿון לעבן מיט אַ מין סטיכיע, איבער וועלכער ער אַליין קען נישט הערשן און ער קען אויך אַבסאָלוט נישט וויסן וווּהין זי וועט אים פֿאַרטראָגן. אין די דאָזיקע קאַפּיטלעך איז פֿאַראַן אַ שליסל, ווען אַפֿילו נאָר טיילווײַז, צו דער שרײַבערישער מיסטעריע וואָס הייסט ק. צעטניק.

אַן איטאַליענישער קריטיקער האָט וועגן ק. צעטניקס ווערק געשריבן, אַז מע געפֿינט אין זיי אַן אויסערגעוויינטלעך עקספּרעסיווע שילדערונגס־קראַפֿט און איינצײַטיק אַ טאָטאַלע אַליין־באַהערשונג, ריין פֿון שוימיקער עקזאַלטאַציע. מע קען אָבער אויך זאָגן פּשוטער: ק. צעטניק דערציילט און מאָלט דאָס לעבן פֿונעם אוישוויץ־פּלאַנעט מיט אַ דורכויס רעאַליסטישער שפּראַך און רעאַליסטישע געשטאַלטיקונגס־מיטלען. און דאָך באַווײַזט ער אונדז אַרײַנצופֿירן אין אַ פֿאַנטאַסטישער וועלט, וואָס שטײַגט אַריבער איטלעכן קאָשמאַר. דווקא דערמיט וואָרנט ער פֿאַר דער גרויסער סכּנה פֿון אַנטיסעמיטיזם, וואָס איז געווען און איז דער יסוד, אויף וועלכן מטורפֿים ווי היטלער ימח שמו האָבן געבויט זייער אוישוויץ־פּלאַנעט, דער פּלאַנעט פֿון חורבן.